

**ÇOK TARAFLI İSLAM KLİRİNG BİRLİĞİ
ÖNERİSİ VE İLKELERİ**

AH KOYUN

**T. C. MERKEZ BANKASI
KÜTÜPHANESİ**

**Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Araştırma Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü**

**Tartışma Tebliği No: 8815
26 Ağustos 1988**

ÇOK TARAFLI İSLAM KLİRİNG BİRLİĞİ ÖNERİSİ VE İLKELERİ

Ali Koyun

TCMB Araştırma, Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü

APE Tartışma Tebliği No:8815

26 AĞUSTOS 1988

**İSEDAK GÜNDEMİNDE DOKUZUNCU MADDE
ÇOK TARAFLI İSLAM KLİRİNG BİRLİĞİ ÖNERİSİ VE İLKELERİ**

ÇALIŞMANIN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENİ

Türkiye'nin başkanlığında düzenlenen ve bu sene Eylül ayında yapılacak İsedak toplantısının gündem maddelerinden birini İslam ülkeleri çok taraflı kliring birliği oluşturmaktadır. Bu gündem maddesi gerek üye ülkelerin aşağıda bahsedilecek olan ekonomik yapılarının birbirini tamamlamaması gerek siyasi isteksizlik ve gerek her ülkenin oluşturulacak örgütlenmelerden azami istifadeyi esas alıp yükümlülüğünden kaçınmaları, şimdiye kadar bu konuda ilerleme kaydedilmesine engel olmuştur.

Çalışma, gerçekleştirilmesi güç olarak kabul edilen böyle bir gündem maddesinin nasıl tarafların menfaatlerinin uzlaştırılıp İslam ülkeleri arasındaki ticaretin artırılması amacına hizmet edilebileceğini araştırmaktadır. İsedak'ın genel hedefleri arasında olan ticari işbirliğinin artırılması genel kabul görürken çok taraflı kliring birliğinin kurulamaması bunu göstermektedir. Beşinci İsedak toplantısı yapılırken yalnızca bölgesel ihracatın finansmanı projesi işlerlik kazanabilmiştir. Bu projenin ülkemizdeki milli uygulayıcısı olan Eximbank'tan, projenin yürüyüşüne ilişkin olumsuz duyurular alınmaktadır.

Dördüncü İsedak forumu gündem maddelerinden olan çok taraflı İslam ödeme birliği üzerinde İslam Kalkınma Bankası'nın bazı çalışmaları bulunmaktadır. Fakat İslam ülkelerinin çok değişik bölgelerdeki değişik kliring birliklerine üye olmaları ve arap ülkelerinin petrolü kliring anlaşmalarının dışında tutma eğilimi İslam ülkelerini olası bir İslam kliring anlaşmasının getirilerinden yararlanmasını önlemektedir. İSEDAK forumunun gündeminde başarısızlığa neden olacak veya İSEDAK'ı

anlamsızlaştıracak bir maddenin bulunması yerine, bu konunun uzmanlarca enine boyuna incelendikten ve yapılabilir bir program ortaya koyduktan sonra İSEDAK gündemine alınması yönünde bir eğilim belirlemiştir.

Bu durumun sonucu olarak çok taraflı İslam kliring birliği konusunun merkez bankası başkanlarının 1989 yılı içinde Fas'ta yapacakları toplantıda görüşmeleri konusunda T.C.Merkez Bankası'nın bir müdahale metnini Eylül 1988 tarihindeki İSEDAK toplantısında sunması istenmektedir. DPT-İSEP Başkanlığının bu yöndeki talebi doğrultusunda bir müdahale metni hazırlanıp ilgili birime sunulmuştur.

Buna ek olarak merkez bankası başkanları toplantısına bir öneri götürülmesinin başkanlığını ülkemizin üstlendiği İSEDAK forumunun başarısı, İslam ülkeleri arasında ticaretin artırılması ve dolayısıyla ülkemiz ihracatının artırılması sağlanmalıdır. Başka ülkelerin önderliğinde, onların menfaatleri doğrultusunda konulmuş kurallara uymaktansa ülkemizin önderlik ettiği bir forumun başarısını da sağlayacak şekilde kuralları kendimizin koyacağı bir sistemi belki biraz maliyete de katlanarak işletmek bugün ve gelecek için ülkemiz ve İslam ülkeleri için daha faydalı olabilecektir.

Bu taslağın amacı olası bir önerinin ana hatlarını çizmeğe çalışmak olacaktır. Arap ülkelerinin çok taraflı bir ödeme andlaşmasına gerek OPEC üyesi olmaları ve gerek zorunlu tarımsal ithalatları için gereken konvertibl para temini için başka ihracat mallarının bulunmayışı nedeniyle karşı oldukları bilinmektedir. Arap ülkelerinin bu tutumu yüzünden çok taraflı İslam ödeme birliğinin kurulamaması İSEDAK'ın olduğu kadar bu forumun başkanlığını yapan ülkemizin itibarını da sarsacak ve belki de ihracatımızı artırmak için gereken bir imkanı elimizden kaçırmış olabileceğiz. Önemli olan bir takım ülkeler mühalefet ediyor diye bu araçtan faydalanmamak değil, Türkiye'nin öncülüğünde ve İslam örgütlerini de taahhüt altına sokarak sonradan diğer ülkelerin aynı ilkeler çerçevesinde katılabileceği, ülkemiz menfaatlerini ön planda tutan bir sistemin teklif edilmesi ile uygulanabilir bir teklifle ortaya çıkılarak sistemin tek taraflı olarak uygulamaya sokulmasıdır.

İslam ülkeleri arasındaki ticaretin özelliklerini görmek ve olası bir çok taraflı İslam kliring birliğinin olabilirliğini görmek üzere öncelikle 46 üyeli İslam Konferansı üyesi ülkenin birçoğunun üye olduğu İslam Kalkınma Bankası üyesi ülkelerin dünya ticaretindeki payları ve ve ticaretin yapısı incelenmeğe çalışılacaktır.

İSLAM ÜLKELERİNİN DÜNYA TİCARETİNDEKİ ÖNEMİ

İslam ülkeleri arasında ticaretin geliştirilmesine engel olan hususların başında bu ülkelerin yatırım malları yönünden bütünüyle gelişmiş batı ülkelerine ve hatta bir çok ihrac kalemlerinde batı pazarına bağımlı olmaları gerçeği yatmaktadır. Gerçekten İslam Konferansı ve İslam Kalkınma Bankası üyesi olan aşağıdaki ülkelerin İslam ülkeleri grubu ve bu grup dışına yapıkları ticareti incelediğimiz zaman toplam ihracatın yüzde 10,1'inin ve toplam ithalatın ancak yüzde 9,8'inin İslam ülkeleri arasında olmaktadır.

1986 YILINDA İSLAM ÜLKELERİ İHRACATI

ÜLKELERİ=Gruba İhraç	2=Top.İhraç	3= $1/2 \times 100$ Pay	
Afganistan	21,8	635,6	3,2
Cezayir	209,0	7953,0	2,6
Bahreyn	634,5	2501,2	25,4
Bengaldeş	130,7	888,9	14,7
Benin	5,0	129,3	3,9
Brunei	2,6	2156,0	0,1
Burkina	3,7	88,2	4,2
Kamerun	29,4	1790	1,6
Çad	5,3	120,0	1,6
Komor	0,2	16,2	1,2
Cibuti	37,5	45,0	83,3
Mısır	179,2	3761,1	4,8
Gabon	46,8	1210,8	3,9
Gambiya	5,5	68,7	8,0
Gine Bissau	0,6	6,0	11,3
Endonezya	507,0	14824,0	3,4
Irak	1078,0	7634,0	14,1
Ürdün	298,2	804,1	37,1
Kuveyt	1185,0	7707,0	15,4
Lübnan	225,1	581,6	43,9
Libya	588,0	6412,0	9,2
Malezya	598,0	13832,0	4,3
Maldiv Ad	1,4	30,1	4,6
Mali	6,8	94,2	7,2

Moritanya	1,6	325,9	0,5
Fas	174,7	2311,6	7,6
Nijer	5,1	260,5	2,0
Umman	50,5	2687,4	1,9
Pakistan	672,1	3383,0	19,9
Katar	144,0	2106,0	6,8
S. Arab.	3057,0	24776,0	12,3
Senegal	69,2	583,9	11,7
Sierra L.	0,7	175,8	0,4
Somali	64,7	100,8	64,1
Sudan	221,4	562,8	39,3
Suriye	119,1	1136,3	10,5
Tunus	223,8	1729,9	12,9
Türkiye	1663,8	7205,3	23,1
Uganda	5,9	453,3	1,3
B.Ar. E.	1059,0	11397,0	9,3
Yemen Cum.	25,3	50,5	50,1
Yemen D.C.	71,3	141,7	50,3
TOPLAM	13502,0	133130,8	10,1

Rakamlar milyon ABD dolarıdır.

Kaynak: Direction of Trade Statistics Yearbook, IMF.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi İslam ülkelerinin 1986 yılındaki 1991,6 milyar dolarlık dünya ihracat hacminde ancak 133,1 milyar dolarlık bir paya sahiptirler ve bu dünya ihracatının ancak yüzde 6,7'sidir. Toplam 133,1 milyar dolarlık ihracatın 85,5 milyarlık kısmının petrol ihracatından oluşması İslam ülkeleri ekonomileri arasında tamamlayıcılık niteliği bulunmadığının en açık göstergesi olmaktadır. İslam ülkeleri petrol ihracatı dünya ihracatının yüzde 4,3'ünü oluştururken 47,6 milyarlık petrol dışı ihracat dünya ihracat hacminin yüzde 2,4'üne denktir. Türkiye 7205 milyon dolarlık ihracat hacmi ile çalışmada incelenen İslam ülkeleri petrol dışı ihracatının yüzde 15,2'sini tek başına gerçekleştirmektedir. Tabloda izlenen çarpıcı bir özellikte grubun en fakir üyelerinin, örneğin Somali, Sudan, Cibuti ve her iki Yemen Cumhuriyetinin grup içi ticarete yüksek oranlara ulaştığı buna karşılık gerek petrol üreten veya görel olarak biraz gelişmiş İslam ülkelerinin grup üyesi ülkelere dışına ihracat yapması olgusudur.

1986 YILINDA İSLAM ÜLKELERİ İTHALATI

ÜLKELER	1=Gr'tan İth	2=Top.İthal	3=1/2x100 Pay
Afganistan	40,0	1025,6	3,9
Cezayir	302,0	8251,0	3,7
Bahreyn	1057,6	2389,9	14,2
Bengaldeş	302,2	2501,9	12,1
Benin	25,4	541,2	4,7
Brunei	43,5	1114,2	3,9
Burkina	8,9	397,2	2,3
Kamerun	84,8	1809,3	4,7
Çad	25,7	203,4	12,6
Komor	4,5	60,3	7,5
Cibuti	50,6	280,7	18,0
Mısır	539,6	12131,8	4,4
Gabon	12,6	878,1	1,4
Gambiya	7,3	167,9	4,4
Gine	9,5	351,7	2,7
Gine Bissau	7,3	62,8	11,7
Endonezya	813,0	10724,0	7,6
Irak	1385,0	8847,0	15,7
Ürdün	669,8	3694,1	18,1
Kuweyt	346,0	5634,0	6,1
Lübnan	353,7	2088,6	16,9
Libya	98,0	4553,0	2,1
Malezya	383,0	10819,0	3,5
Maldiv Ad.	1,1	79,0	1,4
Mali	19,7	426,3	4,6
Moritanya	25,0	385,2	6,5
Fas	334,0	3962,0	8,4
Nijer	8,0	315,9	2,6
Umman	690,2	2740,6	25,2
Pakistan	1009,1	5367,3	18,8
Katar	72,0	1095,4	6,6
S. Arab.	1495,0	22114,0	6,8
Senegal	82,3	1086,9	7,6

Sierra Leone	4,6	179,9	2,6
Somali	83,4	422,9	19,7
Sudan	261,6	1277,9	20,5
Suriye	383,2	2615,7	14,6
Tunus	236,6	2853,5	8,3
Türkiye	1750,6	11917,3	14,7
Uganda	25,5	331,7	7,7
B .Ar Em.	698,0	6750,0	10,3
Yemen Cum.	240,8	1411,7	17,1
Yemen D.C.	185,2	556,8	33,3
TOPLAM	14176,7	144417,8	9,8

Rakamlar milyon ABD dolarıdır.

Kaynak: Direction of Trade Statistics Yearbook, IMF.

Görüldüğü gibi İslam kalkınma bankasına üye olan İslam ülkelerinin toplam 144,4 milyar dolarlık ithalatlarının yüzde 9,8'ini yani 14,1 milyarlık ithalatı kendi aralarında gerçekleştirmektedirler. İncelenen yıl içinde dünya ithalatının 2079 milyon dolar olduğu ve İslam ülkelerinin 70,7 milyarlık petrol ile 73,7 milyar dolarlık petrol dışı ithalat yaptığı anlaşılmaktadır. İslam ülkelerinin petrol ithalatı 70,7 milyar iken kendi aralarında yaptıkları ithalatın 14,1 milyar dolarda kalması, İslam ülkelerinin birbirlerinden yapabilecekleri petrol ithalatında bile dolaylı olarak aracı ülkelerle iş yaptıklarını göstermektedir.

İslam ülkeleri, yapısal olarak, ham madde ihraç etmekte ve imalat sanayi ürünleri ithal etmektedirler. Bu ülkelerin ihraç malları birkaç kalem maldan oluşurken ithal kalemleri daha çeşitlidir ve ülkeler arası farklılıklar görülmektedir. Bazı kıt kaynaklı küçük ülkelerin ithalatında tarımsal ürünler ön sırayı almakta ve ülke hızlı nüfus artışı düşük oranlı kalkınma ikilemi karşısında dış dünyaya gıda maddeleri eksikliği ile bağımlı iken nispeten büyük boyutlu ve orta gelir grubunda olan ülkeler yatırım malları ithalatı yoluyla dış dünyaya bağımlıdırlar.

ÖNERİLEBİLİR ÇOK TARAFLI İSLAM KLİRİNG BİRLİĞİ İLKELERİ

Ülkelerin ekonomik yapılarının ve yukarıda verilen rakamların incelenmesinden İslam ülkelerinin üç gruba ayrılabilceği görülmektedir. Birinci grubu küçük ticaret hacimli, az nüfuslu ve çok düşük gelirli, örneğin Çad, Maldiv, Cibuti, Komor gibi ülkeler oluşturmaktadır. Birinci gruba konulabilecek ülkeler daha ziyade gıda maddeleri açığı ve bağımlılığı olan ülkelerdir. İkinci grup, yüksek petrol gelirine sahip ve önemli bir satınalma gücü olan Irak, Libya, Suudi Arabistan gibi ülkelerdir. Üçüncü grup ise kalkınma gayretlerinde önemli bir yere gelmiş ve kalkınma gayretleri nedeniyle yatırım mallarına ve bunun finansmanına bağımlılığı bulunmaktadır. Üçüncü grup ülkelere örnek olarak Türkiye, Malezya ve Mısır gösterilebilir. Bu üç değişik grup altında sınıflandırılan ülkelerin İslam ödeme birliğine katılışları için tespit edilecek en az ithalat miktarları ayrı ayrı tespit edilmelidir. Çalışmanın biraz ilerisinde bu ülkeler için teklif edilebilecek asgari tutarlar verilmiştir.

Bütün bu değişkenleri içerebilecek bir teklifi olgunlaştırıldıktan sonra tek taraflı bile uygulanmasını isteyebileceği kliring anlaşması şu ilkeler çerçevesinde işletilebilir.

1-Herhangi bir grup ülkenin kliring anlaşması yapmasının esas nedeni, bu ülkelerin birbiriyle önemli bir ticaretinin bulunması ve mümkün olduğu kadar az döviz ihtiyacı ile aralarındaki bu ticareti finanse etme ihtiyacıdır. İslam ülkeleri arasındaki ticaretin düzeyi bugünkü yapısıyla bir ödeme anlaşmasının başarılı biçimde işlemesine uygun görülmemektedir. Öncelikle ödeme anlaşması vasıtasıyla İslam ülkeleri arasındaki ticaretin artırılmasının koşulları yaratılmalıdır.

2-İslam ülkeleri arasında yapılması düşünülen ödeme anlaşmasında, sosyalist blokla yapılan ikili ticaret ve ödeme anlaşmalarındaki gibi serbest ticareti kısıtlayıcı ve dünya fiyatlarını takip edemeyen bir yapıda olmamasının imkanlarını yaratılmalıdır. Teklif edilebilecek anlaşma malların takası değil, fakat ülke firmalarının serbestçe ithal ettikleri malların bedelinin daha az konvertibl dövize ihtiyaç duyacak biçimde dönem sonlarında muhasebe kayıtları ile gerçekleştirilmesi ve ancak oluşan farkların konvertibl dövizle kapatılmasıdır. Bu tür bir ödeme anlaşması, ticarete dünya fiyatlarından saptmaya neden olmayacağı için herhangi bir şekilde GATT kurallarının

çiğnenmeside söz konusu olmayacaktır. Bu haliyle İslam ülkeleri arasındaki ödeme anlaşması daha çok bankalar arasındaki takas odalarının işleyişine benzer bir yapı göstermelidir.

3-Petrol ve gaz ihraç eden ülkelerin ithal talepleri oldukça yüksek olduğu için ülkemiz ve diğer İslam ülkeleri arz kapasitesini zorlayabilecek ve dolayısıyla mali ve parasal programlarının gerçekleşmesini engelleyebilecektir. Örneğin Pakistan gibi büyük bir ülkenin, ekonomik boyut olarak küçük boyutlu bir ülkeden yapacağı önemlice bir ithalat talebi ödeme anlaşmasına dahil edilirse küçük ülkenin ekonomik ve mali politikaların altüst olabileceği gerçeğini göz önünde tutarak yukarıda tanımlamağa çalıştığımız üç ülke tipinin menfaatlerinin uyuşturulması gerekecektir. Örneğin küçük ülkelerden yapılacak ithalatın ancak ödeme anlaşmasına dahil olması gereken miktarın, ülkenin nüfus ve milli gelir gibi kalemlerinden hesaplanacak 1 tam sayısını aşmayan bir katsayı ile çarpılması ile bulunabilir. Türkiye ve benzeri ülkelerin ödeme anlaşmasına tabi ihraç tutarı için uygulanacak katsayı daha başından bir (1) olarak kabul edilmelidir.

4-Petrol ihracatçısı ülkelerin petrol ürünleri ithalatının ödeme anlaşmasına dahil edilmesi sağlanmalıdır. Arap ülkelerinin petrol ve gaz gibi madde ticaretlerinin çok taraflı ödeme anlaşması dışında tutulması isteği kabul edilirse bu ülkelerin şeklen olmasa bile fiilen sistem dışında tutulması gerekecektir. Bunu sağlamak için kliring anlaşmasından ancak muhatap ülkelere karşı ticaret açığı verdiklerinde ve diğer maddelerdeki koşulları 'yefine' getirdiklerinde yararlanmaları sağlanmalıdır. Açıklığı bu ülkeler petrollerini peşin konvertibl dövizle sattıkları müddetçe sisteme girmek istemeyeceklerdir. Fakat gerek yatırım mali ve gerek gıda maddeleri bağımlılığı olan bu ülkeler ödemeler dengelerinde sıkıntılar oluştuğunda sisteme destek vermek ve sistemden yararlanmak üzere başvuracaklardır. Bilhassa Endonezya, Malezya, ve Türkiye gibi ülkelerin zaman içinde yatırım mali ve gıda maddesi ihracatında başarılı olması bu ülkelerin sistem içine kaynaşmasını kolaylaştıracaktır.

5-Yapılacak bir öneri, bir çerçeve olacaktır ve ancak karşılıklık esasına göre aynı koşulları kabul eden ülkelere karşı uygulanacaktır. Ödeme anlaşması çok taraflı olacağı için üye ülkelerin birbirleri nezdinde oluşan alacak ve borç ilişkisinin belli bir merkezde tutulması gerekecektir. Bu merkezin İslam Kalkınma Bankası veya kabul edilirse herhangi bir ülke merkez bankası dahi olabilecektir, ancak ödeme anlaşmasının

bizim teklifimizde olduğu gibi pek çok koşula bağlanması durumunda uluslararası bir kuruluşun bu görevi üstlenmesi daha fazla genel kabul görecektir. İslam ülkeleri ödeme anlaşmasının işleminde kullanılacak istatistiklerin derlenmesi ve muhasebesinin tutulması usul ve esasları, bunu yapmayı yükümlenecek ülkeye veya uluslararası kuruma sorumluluklar getirecektir. Bu ödeme anlaşmasının yapılması politik olarak kabul edildiğinde hangi ülke veya hangi kurumun ne tutarda bir maliyetle hizmet vereceği de tespit edilmelidir.

6-Çok taraflı kliring veya İslam ödeme birliği diyebileceğimiz anlaşmanın amacı İslam ülkeleri arasındaki ticareti artırmaktır. Öyleyse anlaşmanın bugün mevcut ticaret hacmini esas almaması ve ancak belli bir artıştan sonra gelen belirli bir miktarı hedeflemesi esas getirilmelidir. Bizce bu, örneğin bir ülkenin Türkiye'den yaptığı cari fiyatlarla dolar cinsinden son beş yıllık ithalat ortalamasının üstünde gerçekleştirilen kısmını kapsamalıdır. Böyle bir ülkenin konulması İslam ülkeleri arasında ticaretin geliştirilmesine hizmet edebilecektir. Böyle bir ilke sistemin can damarı olacaktır, çünkü İslam ülkeleri arasındaki sorun bir ödeme anlaşması yapılmasından önce ödeme anlaşmasına esas teşkil edecek çok taraflı ilişkilerin yokluğu veya azlığıdır. İlişkilerin artması durumunda çözümler kendini daha kolay bir şekilde yaratacaktır. Ödeme anlaşmasına esas teşkil edecek ithalat artışları yukarıda tanımlanan üç grubun yapısına göre ayrı ayrı düzenlenmelidir.

7-İslam ödeme anlaşmasının hangi ithalat artışından sonra geçerli olduğu, sonra ise bu anlaşmanın ne kadar miktar için geçerli olucağı, yani tavanı tespit edilmelidir. Örneğin bir ülkenin son beş yıllık ithalatı ortalaması 100 milyon dolar ise ve son yıl 280 milyon dolarlık ithalat gerçekleştirdiyse, ortalamayı aşan 100 milyon dolarlık kısım İslam kliring anlaşmasına dahil edilmelidir. Ödeme anlaşmasına tabi olacak ithalat miktarıda, her ülke grubuna göre değişik bir tavanla sınırlanmalıdır. Örneğin yukarıdaki ülkenin kliringe tabi ithalatı 100 milyon doları yani en fazla gerçekleştirilen bir kat ithalat kadar olabileceği veya buna benzer ve üzerinde anlaşılabilir bir ilke önerilmelidir. Örneğin bu ülke ilk 100 milyon ve son 80 milyon dolarlık kısmı peşin ödeyecektir. Bundan sonraki gelen yıllarda örneğin beş yıl içinde tespit edilen bu ilkeler uygulanır ve uygulamanın sonuçlarına bakarak yeni ilkeler geliştirilir.

8-Ancak İslam ülkelerinden pek çoğu coğrafi, nüfus ve milli gelir olarak küçük ülkelerdir ve birbirleri ile ticareti bazen yok denecek kadar azdır. Bu tür ülkelerin yine İslam ülkeleri arasındaki ticareti artırmak amacıyla yönelik olarak çok taraflı İslam ödeme birliğine kabülü için, muhatabı ülkeyle kliringe dahil olması için örneğin 20 milyon dolar ticareti gerçekleştirmiş olmalıdır. Ödeme anlaşmasından yararlanmak amacıyla bu ülkeler taleplerini diğer İslam ülkelere yöneltebileceklerdir. Aynı yukarıdaki örnekte olduğu gibi muhatabı bir İslam ülkesinden ithalatını 20 milyon doları aşacak şekilde artıran küçük ülkelerin ikinci yirmi milyon dolarlık kısmının ödeme anlaşmasına dahil edilmesi ve bu uygulamanın örneğin beş yıl devam ettirilmesi şeklinde bir ilke getirilebilir ve beş yılın sonunda görülecek gelişmelere göre yeniden bir ilke kararına varılır.

9-Kliring anlaşmasından doğan alacakların vadesi, bu alacakların nemalandırılmasına göre uzun veya kısa tutulabilecektir. Fakat her halükarda ödenmeyen alacakların tahsili veya garanti edilmesinde İslam örgütleri şu veya bu şekilde işin içine çekilerek alacaklı durumda olacağı kesin olan ülkemiz menfaatının korunması sağlanmalıdır. Örneğin İslam Kalkınma Bankası oluşan farkların vadesinde ödenmesini garanti edebileceği gibi bu olmazsa oluşan fark kadar miktarın, tahsile kadar kredi olarak alacaklı ülkeye sunulması sağlanmalıdır.

10-Sistemin işleyebilmesi için bir önceki yıl ilgili ülkeler dış ticaret verilerinden hangi ithalat tutarından sonra muhatap ülke nezdinde kliring anlaşmasından faydalanılacağı hususu tespit edilmelidir. Bu tür bir uygulamanın ödeme anlaşmasına esas kabul edilmesi hesaplamaları kolaylaştıracaktır. İlk yıllar için tespit edilecek bir katlık ithalat artışından sonraki beş yıl ödeme anlaşmasının temeli korunmalı daha sonra gelişmelere göre yeni ilkeler geliştirilmelidir.

11-Sisteme dahil olma koşulu, fakir ve küçük ülkeler için asgari 20 milyon dolara ulaşma biçiminde, diğer ülkeler için İslam ülkeleri arasındaki ticaretin artırılmasına yönelik olarak son beş yıllık ortalama ticaret hacmi veya son yıl ticaret hacminin bir kat artırılması biçiminde tanımladığımız ilkesi, örneğin 1 milyar dolara kadar korunmalı buna karşılık ithalatın 1 milyar doları aşması durumunda yüzde 10-30 artışlarla yetinilmeli ve ithalat 1 milyar doları aşarsa muhatap ülke nezdinde ticaret

açığı verme koşuluna bakılmalıdır. Bu ilkeler ülkeler arasındaki ticaretin gelişiminin durumuna göre zaman içinde örneğin beş yıl sonra veya ihtiyaç daha önce doğarsa yeniden elden geçirilip değiştirilmelidir.

12-Bütün bu önlemlerin sayılmasının nedeni ödeme anlaşmasının bir kredi açma işlemine dönüşmesini önlemek ve İslam ülkeleri arasında çok düşük düzeyde olan ticarete bazı kolaylık ve zorlamalarla artırmağa çalışmaktır. Yapılacak çalışma, uyuşmayan ülke menfaatlerini birbiriyle kaynaştırmak, diğer bölgelerdeki kliring birliklerine dahil ülkelerin dikkatini ve arzusunu bu yöne çekmek, güney-güney diyalogunun İslam kanadını gerçekleştirmek gibi gerçekte mevcut uluslararası ticaret sistemine bir güç gösterisidir ve böyle olduğu içinde gerçekleştirilmesi oldukça güç olarak görünmektedir. Fakat daha yukarıda yazıldığı gibi böyle bir sistemin gerçekleştirilmesini sağlayan ülke veya ülkeler başkalarının yarattığı kurallara uymak yerine kendi kurallarını uygulama olanağına sahip olacaklardır.

13-İslam ülkeleri arasında kurulacak bir kliring anlaşmasının bu ülkeler arasında gerek coğrafi gerek ekonomik tamamlayıcılığın olmamaması gibi nedenlerle bir çekiciliği görünmemektedir. Fakat bu ülkelerin sürekli ödemeler dengesi güçlüklerine düşmeleri, bu ülkelerin arasında gıda maddesi ve yatırım maddeleri ihracatçısı ülkeler çıkabilirse ekonomilerin tamamlayıcılığı ve ekonomilerin birbirine bağımlılığı artabilecektir. Ödeme anlaşmasının çekici noktası döviz kaynakları kıt olan bu ülkelerin dövizle bağılı olmadan ithal gereksinimlerini belli zaman sınırı içinde milli paraları ile gerçekleştirme olanağıdır. Sistemi daha çekici kılmak için daha başka teşvik tedbirleri düşünülebilir.

Yukarıda olabilir bir İslam ödeme birliğinin genel çerçevesini oluşturacak ve yönlendirecek ilke kararları tespit edilmeğe çalışılmıştır. Sistemin kurulmasında daha başka ilkeler geliştirilebileceği gibi bazı ülkelerin katılımını sağlamak üzere bazı ilkeler daha yumuşatılır veya tamamen değiştirilebilecektir.

ÇOK TARAFLI İSLAM KLİRİNG BİRLİĞİNİN EKLERİ

İslam ödeme anlaşmasının işlemlerine kolaylıklar getirmek ve dünyanın başka bölgelerinde mevcut sistemlerin önerilecek ödeme anlaşmasını başarısız kılmaması için çeşitli ödemeler dengesi kolaylıklarının bilhassa fakir ve küçük ülkelerin bulunduğu gruba tanınması sistemin işlemesi için önemli bir ön şart olarak görülmektedir. Aşağıda buna bir örnek verilmektedir.

İslam ülkelerin pek çoğu geri kalmış ve hatta Afrika kıtasında bulunanları dünyanın en fakir ülkeleridir ve sık sık tabii afetler ile açlık tehlikesi ile karşılaşmaktadırlar. Ödeme anlaşmasının düzenlenmesinden sonra bu anlaşmanın ekleri olarak ülkelerin bu özelliklerini göz önünde tutan ek düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin, herhangi bir tabii afete maruz kalan ülkeler için bu koşulların yumuşatılması için ilkeler tespit edilmelidir. Açlık veya tabii afet görülen ülkeler için kliring anlaşmalarını tutacak otoritenin bir toplantı ile istenen koşulları geçici olarak hafifletmesi veya belli bir süreye kadar dondurmaması gibi. Böyle zor durumda kalan ülkelerin vadesinde borçlu hesaplarını kapatamaması halinde nasıl bir kaynak bulunacağı hususu sistemin kurulup kurulamayacağına da cevabını az çok içermektedir. Tarımsal mal ihraç edebilecek ülkemiz şimdiden en azından tarımsal ürünlere mahsus olmak üzere kliring dönemi sonunda örneğin altı aylık vade tanıyabileceğini beyanla petrol zengini İslam ülkelerinin bu vadeyi aşan hesapların ödenmesinde yükümlülük almalarını teşvik edilmelidir. Bir tür ödeme kolaylıkları sağlanamayan bir İslam ödeme birliği, AT'nin başka isimler altında geliştirdiği yardım mekanizmaları nedeniyle gelişmeyecek ve İslam ülkeleri arasındaki ticaret yine aynı nedenlerle artmayacaktır. Ödeme anlaşması başlıbaşına bir amaç değil ticaretin artırılması için bir araç olarak düşünülmektedir. Pek çoğu Fransız ve İngiliz etki alanında olan İslam ülkelerinin AT'ye gerek kredi kolaylıkları gerek asgari döviz geliri ve asgari tarımsal ürün fiyatlarıyla bağımlılıkları bulunmaktadır. Düzenlenecek kliring birliğinin bu konudaki ülkelere özel kolaylıkları en azından zaman içinde sağlayabilmesi veya İslam ve Arap kalkınma örgütlerinin kredilerini ticaretini İslam ülkelerine kaydıran ülkelere yönlendirmesi esasları getirilebilir.

Kısaca özetlenirse İslam ülkelerinin bir kısmı gıda yönünden bir kısımda yatırım malları veya her iki yönden ithalata bağımlı durumdadırlar. Bu ülkeler arasında kurulacak olan bir ticareti geliştirme projesi olan İslam kliring birliği, AT'nin Afrika ve Pasifik ülkelerine uyguladığı gibi gıda maddeleri kısıtlığında otomatik olarak devreye girecek şekilde düzenlenmelidir. Herhangi bir ülkede gıda maddeleri darlığı başlarsa bu üye ülkeler arasında ödeme anlaşmasının koşulları dışında otomatik olarak ödeme anlaşmasından faydalanma imkanı temin edilmeli ve alacak-borç ilişkisi dönem sonunda ilgili ülkeye kapatılmazsa herhangi bir İslam örgütüne kapatılması sağlanmalıdır. Sistemin içine böyle bir dayanışma mekanizmasının konulması İslam ülkelerinin karşılaştığı kronik dış ödemeler sorunu göz önüne alınırsa ülkelerin sisteme bağlılığının devamı için elzemdir.

ÇOK TARAFLI KLİRİNGİN TÜRK EKONOMİSİNE OLASI ETKİLERİ

Böyle bir senaryo içinde gerçekleştirilebilecek bir İslam ödeme birliği yapısı itibariyle ülkemiz ihracatının hem çeşitlenmesine ve hem de artmasına olanak yaratabilecektir. Üretim kapasitesi ülkemize yakın olan ihracatçı İslam ülkelerinin de sistemin işleyişinde belli bir yükümlülük altına sokulmaları gerekecektir. Örneğin Malezya, Endonezya gibi ülkeler başka bir kliring birliği üyesi olmalarına rağmen sistemin içinde ihracatçı ekonomiler olarak bulunmalıdırlar.

Türkiye'nin hem net gıda maddeleri ihracatçısı olması ve gelecekte GAP projesinin yaratacağı beklenen üretim artışı önemli bir gıda maddeleri ihracatçısı olabileceği anlaşılmaktadır. Gıda maddeleri ihraç piyasasında AT ve ABD'nin ne denli savaşım verdiği göz önüne alınırsa ülkemiz tarım üretim fazlasının değerlendirilebileceği bir pazar için gerekli mali ve örgütlenme faaliyetlerinin önemli getirisi olan bir çalışma olduğu daha kolay anlaşılır. Öte yandan ülkemizin son birkaç yıldır imalat sanayi ürünleri ve teknoloji ihraç etmeğe başlaması ve teknolojik seviyemizin bu ülkelerde uygulanabilir olması nedeniyle İslam ülkeleri pazarının karşılıklı olarak hem ülkemize ve hem de İslam ülkelerine yararlı olacaktır. Yapılan açıklamalar ışığında çok taraflı İslam ülkeleri ödeme birliğinin kurulması ve yönlendirilmesi bir yandan İSEDAK forumunu daha başarılı yaparken ülkemiz ticaretinin kendimizce yönlendirilmesinin koşulları, yetersiz de olsa yaratılmış olacaktır. Bütün mesele sistemin yerleştirilmesinden kaçınan ülkelere rağmen her ülkenin

gönüllü katılımına açık, uygulanabilir ve tarafların menfaatini gözeten, esnek ve koşulların değişmesini izleyebilen bir sistemin teklif edilebilmesidir.

Yukarıda verilen ilkeler çerçevesinde seçilmiş bazı İslam ülkelerine karşılıklılık ilkesi dahilinde böyle bir teklifin yapılmasının 1985 yılı verilerine göre ülkemize olası maliyeti çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ülkeler	Türkiye'ye ihracat	Türkiye'den ithalat
Bahreyn	0	0.7
Bengaldeş	11.8	2.7
Cibuti	0	0
Ürdün	7	98.3
Kuveyt	80	84.3
Fas	17.6	5.3
Pakistan	1.5	21.2
Senegal	0.6	0
Somali	00.6	0
Sudan	0.1	2.7
Yemen	0	0
Dem.Yemen	0	0

Rakamlar 1985 yılı için ve milyon ABD dolarıdır.

Yukarıdaki tablonun izlenmesinden çıkarılabilecek sonuç şöyle özetlenebilir. Daha önce senaryosunu çizdiğimiz teklif bu ülkelerden ancak Ürdün, Kuveyt ve Pakistan için uygun olmaktadır. Ticaretimizin hemen hemen hiç olmadığı veya çok düzeyde bulunan diğer ülkeler için ise İslam kliring anlaşmasından yararlanması için örneğin en az 20 milyon dolarlık ithalat yapmaları koşulu uygun olabilecektir.

Ürdün, Kuveyt ve Pakistan dışındaki ülkelerin 20 milyonluk ithalat hacmine ulaşması, ihracatımızın yaklaşık 170 milyon dolar daha artmasını ve ihrac pazarlarının çeşitlenmesini sağlayacaktır. Çok taraflı kliring anlaşması ancak bundan sonra işlemeğe başlayacaktır. Ödeme anlaşmasının hacmi yukarıda açıklanan ilkeler içerisinde 170 milyon dolar kadar olacaktır. Bunun ülkemize getireceği bedel ise bu miktar üretimin gerektirdiği finansman ihtiyacı ile bu miktarın mali ve para politikalarımızda yapacağı etkidir.

Yukarıda petrol üreten ülkelerin petrolü kliringe dahil etmemeleri halinde fiilen sistem dışında tutulmalarının ülkemiz açısından daha iyi olacağı belirtilmişti. Bu ülkelerin sistemden istifade etmeleri için sadece ithalatlarının bir kat artmasına değil fakat buna ek olarak ticaret açığıda vermeleri şart koşulmalıdır. Örneğin Türkiye'den ithalatını bir kattan fazla artıran bu ülkeler artan kısmın ancak ticaret açığı kadar kısmının kliringe dahil olacağını bilmelidirler. Bu ilke herhangi bir malının ihracının kliring dışında tutulmasını isteyen bütün ülkelere karşı uygulanmalıdır. Petrol ihraç eden ülkelerle dış ticaretimiz aşağıdaki gibidir.

Yıllar	85ih	85it	86ih	86it	87ih	87it
Irak	1137	961	769	553	1154	945
İran	1265	1079	221	564	948	440
Libya	621	59	292	136	305	141
Arabistan	226	430	176	357	168	408

Not: Rakamlar Türkiye'den ithalat ve Türkiye'ye ihracat şeklindedir ve milyon ABD dolarıdır.

Görüldüğü gibi bu ülkelerin hem ithalatlarını, İslam ülkeleri arasında ticaretin artırılması hedefine yönelik olarak iki katına çıkarmaları zor olacak ve hemde ticaret açığı verme iktisadiyle kârşılıklıya kalacaklardır. Böyle ölçütlerin konulması ülkemizin katlanacağı maliyeti düşürürken hem İslam ülkeleri arasında ticaretin artırılması sağlanabilecek ve hem de ihracatımızın artırılmasında İSEDAK bir kaldıraç ve İslam ülkeleri arasında şemsiye örgüt görevini yerine getirebilecektir. Bu bağlamda İslam ülkeleri arasında ülkemiz belli bir maliyete katlanarak birleştirici ve bütünleştirici bir işlev yüklenerek dünya siyaset sahnesindeki yerini sağlamlaştırma yolunda ilerleyecektir.

KAYNAKLAR

- 1-Eleven Annual Report, 1985-1986, IDB.
- 2-The Establishment of a Multinational Islamic Clearing Union, IDB.
- 3-l'Incidence du Troc sur l'Economie des Pays en Voie de Developpement, 1979, Ingelies Outters-Jaeger OECD.
- 4-İSEDAK Gündemindeki Projeler Üzerinde Değerlendirme, 1988, DPT-İSEB